

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПЕДОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ У ПЕДАГОГІЧНІЙ СПАДЩИНІ СТЕНЛІ ХОЛЛА

Тетяна КРАВЦОВА (Кіровоград)

Останнім часом у педагогічній науці відбувається актуалізація дитиноцентрированої системи освіти й виховання, спрямованої на розвиток та саморозвиток особистості. У такому контексті доцільною є увага до вивчення історико-педагогічної спадщини, зокрема зарубіжних науковців початку ХХ ст., коли розвивалися різні течії, напрями та школи реформаторської педагогіки. До них відносять і педологію, якій дотепер надаються неоднозначні характеристики щодо її місця та значення у системі наукових знань і її впливу на культурно-освітні процеси. А відтак дослідження багатогранної наукової спадщини засновника педології у сучасних умовах є актуальним та вимагає високого рівня історико-логічного аналізу і найретельнішого врахування

конкретно-історичного контексту, у якому відбувалося її становлення та розвиток.

Проте з історії відомо, що соціально-педагогічний аспект відносин “суспільство-дитина” привертав увагу багатьох педагогів. Зокрема в цей час починає розвиватися педологія – наука про всебічний комплексному вивченні дитини. Своєю появою вона зобов'язана таким зарубіжним ученим, як С.Холл, Е.Торндайк. Основним завданням педології стало комплексне дослідження дітей, включаючи вивчення їх здібностей і схильностей на різних вікових етапах. Отримані дані потрібні були для того, щоб допомогти дитині стати особистістю. Так від простого захоплення дитиною вона переходила до глибокого його вивчення заради його майбутнього.

У вітчизняній історико-педагогічній літературі були звернення щодо дослідження ідей педології. Так, Н. Дічек проаналізовано діяльність лікарсько-педагогічних кабінетів, яка була одним із напрямів практичного втілення ідей педології в Україні у 20-ті роки XX ст. У статті О. Петренко висвітлено вплив педології на становлення гендерного підходу до виховання й освіти дітей та побіжно розглянуто основні ідеї педологічної спадщини П.Блонського, Я. Чепіги, А. Залкінда, С. Моложавого, О. Залужного, І. Соколянського, М. Рубінштейна, Л. Виготського та інших вчених.

Різні аспекти розвитку педології в досліджуваній період було висвітлено в історико-педагогічних працях Л.Цибулько, О. В. Сухомлинської, Л. А. Штефан. Проте у не було проведений цілісний аналіз праць одного із засновників педології американського педагога та психолога Стенлі Холла.

Тому метою нашої роботи є дослідження основних ідей організації навчання та виховання дітей, на основі цілісного вивчення дитини у педагогічній спадщині С.Холла.

У контексті досліджуваної проблеми на особливу увагу заслуговують філософські та педагогічні погляди засновника педології Стенлі Холла (1844 – 1924), як. Як ми вже зазначали, основні теоретичні висновки ученого сформувалися під впливом робіт Ч.Дарвіна, Г.Спенсера, Е.Канта. Проте поступово його діяльність зосередилась на педагогіці, на основі природознавства та психології. З 1881 року С.Холл розпочав читати свої лекції з педагогіки в Бостоні, і вже тут сформулював основну ідею своєї педагогічної концепції: педагогіка повинна опиратись на вивчення дитини [9, с. 7]. Він писав: „Потрібно пам'ятати, що не діти існують для школи, а школа для дітей. Тому вимоги шкільних програм і методів навчання повинні пристосовуватись до душевного розвитку учнів, а не сили учнів до методів і програм”. С.Холл вказував: “Якщо школа, справедливо хоче стати закладом, який забезпечує життя та професію, то вона повинна застосувати адекватні програми та методи до природи і потреб окремих дітей” [8, с. 58].

Учений одним з перших пришов до висновку про неможливість вивчати психічний розвиток дитини з відривом від фізичного. У результаті було запропоновано створити нову науку – педологію, яка б давала більш повну картину розвитку дитини. За визначенням С.Холла, педологія являє собою частково психологію, частково антропологію, частково медицину та гігієну. Вона користується матеріалом багатьох наук для того, щоб з'ясувати одне основне питання – природу об'єктів виховання, тобто дітей.

Педологія, за переконанням С.Холла, має вирішувати такі проблеми: розмежовувати періоди розвитку, щодо духовної та тілесної діяльності; зазначити та класифікувати інтереси дитини. На основі своїх досліджень С.Холл показав, що діти не є маленькими дорослими, які мають всі розвинені здатності лише у зменшеному масштабі, а є виключно цілком відмінними від дорослих створіннями. Він вказував, що коли б голова, тіло і члени розвивалися у дітей зберігаючи свої первісні співвідношення, то вийшли б якісь потвори [2, с. 470].

На думку С.Холла, ідеальне виховання – це таке виховання, коли кожна індивідуальна здібність дитини, кожен перехідний момент у її настрої уважно вивчається вихователем, коли вся увага, всі випадковості використовуються з метою більш легкого, більш продуктивного досягнення результатів виховання. На основі цілісного розуміння про дитячу особистість та комплексного її вивчення С.Холлом була написана утопічна праця “Ідеальна школа на основі вивчення дітей”. У цій праці він обґрунтовує практичне значення вивчення дітей, та науки про дитину. Учений писав: “Школа, яку я описую, ніде не існує, але її методами користуються... Школа означає продовження дитинства і не меш важливе продовження юності... Вона присвячена збереженню здоров'я та спадковості: маленької частини цінностей, яка дорівнює пудам вченості” [3, с.159 – 160]

Керівним принципом ідеальної виховної системи, на переконання С.Холла, повинна бути дитина, яка отримала ідеальне виховання на основі вивчення її особливостей та властивостей. Така дитина повинна бути фізично спритною й діяльною, духовно рухомою, вміти гарно читати та писати, володіти різними знаннями відносно різних природних явищ, не повинна бути занадто вченою, але має бути начитаною, повинна вміти читати простий німецький і французький текст і розуміти прочитане, має засвоїти основи грецької та латинської мов, знати декілька десятків ігор, дещо із ремесел, має знаходити задоволення покори від тих, кого любить і непокори від тих, кого не любить, має прагнути ознайомитись з більшістю історичних та літературних пам'яток людства, уміти співати та малювати [3, с. 173 – 175].

Ідеальна школа, на думку вченого, повинна відповідати результатам педологічної науки та психолого-педагогічних досліджень. Разом з тим, в її межах релігія та мораль мають здійснювати на вихованців значний вплив, повинні визнаватися всі права індивідуальності кожної дитини і реалізовуватися прагнення продвинути людство вперед до найвищої зрілості – надлюдини. Школа має стояти “на стражі процесу розвитку, цього найвищого і

останнього пробного каміння мистецтва, науки, релігії, сім'ї, держави та інших людських інститутів" [3, с. 184].

Генетичний підхід С.Холл вважав основним науковим принципом дослідження дитини, оскільки він ґрунтується на самоспостереженні. На його думку, генетичне пояснення потрібно ставити вище, ніж логічне, правильні ряди розвитку допомагають нам простежити певні психічні факти та явища аж до найдавніших і нижчих форм і визначити напрям розвитку.

Зауважимо, що наука про дітей, на думку С.Холла, є „частиною великої культурної течії, яку визначає любов до всього найвищого, самовільного, а також бажання виявити все примітивне та оригінальне в людській природі, яким воно виходить з перших джерел" [2, с. 460]. Зокрема С.Холл вказував, що є велика група фактів, які не залишають після себе жодного сліду й зовсім зникають після того, як людина стає зрілою. Так „плавальні й дихальні рухи маленьких дітей, їхні фетиші, численні явища плачу та стогнання, ляльки, оторопіння і жах, наприклад, перед великими зубами, очима та хутрами, уявні товариші, форми мови, вирази гніву, повзання, деякі форми чисел – всі ці речі можна вивчити лише в дитинстві, бо вони як якісь рудиментарні органи зникають перед тим, як людина стає зрілою" [2, с. 464].

Як прибічник еволюційної теорії Ч. Дарвіна та Е.Геккеля, С.Холл намагався побудувати всю систему виховання на основі біогенетичного закону, відповідно до якого встановив зв'язок між розвитком дитини та історією життя людини. На переконання С.Холла, „людина – найкраща, досконала квітка природи. Розвиваючись, починаючи з дитинства або навіть з зародкового стану, кожен із нас повторює в своєму власному індивідуальному житті всю історію життя на нашій планеті" [4, с. 97]. Органічний розвиток дитини в утробний період повторює розвиток живих істот на Землі від первісної клітини до найбільш складної істоти – людини. Органічний розвиток у позаутробному періоді повторює всі стадії культурно-історичного розвитку раси, послідовно проходячи стадії накопичення, скотарства, хліборобства та ін. Враховуючи це, вчений вважав, що загальна педагогіка може стати на наукову основу, якщо ґрунтовно вивчить усі стадії розвитку біологічної і соціальної природи дитини, щоб на цій основі вирішувати педагогічні проблеми [10].

Слід зазначити, що рекапітуляційна ідея С.Холла поєднувала в педагогіці положення про стадіальність індивідуального розвитку з вченням про еволюцію Світового Духа та дарвінівським еволюціонізмом [1, с. 27]. На думку С.Холла, послідовність, зміст етапів

розвитку задані генетично, а тому відхилитися, чи минути якусь стадію свого розвитку дитина не може. С.Холл був переконаний, що проходження кожної стадії є обов'язковим для нормального розвитку, а зупинка на якійсь із них призводить до відхилень і аномалій в розвитку дитини.

Однією з основних цілей педології, на думку Холла, була розробка рекомендацій для батьків та вчителів щодо організації навчання і виховання дитини. Зауважимо, що С.Холл розробив і уявлення про механізм, який зумовлює перехід дитини з однієї стадії розвитку на іншу. Оскільки реально дитина не може перенестися в ті ситуації, які пережило людство, то перехід від однієї стадії до іншої здійснюється в грі, яка і є таким специфічним механізмом. Так з'являються дитячі ігри у війну, в козаків-розбійників тощо, тому важливо не придушувати у дитини прояви інстинктів, які таким чином проживаються. Учений намагався створити класифікацію ігор на основі їхньої відповідності різним епохам історії людства.

Стенлі Холл визначає гру як атавізм, в якому відбилася історія людства як біологічного виду. Умовно кажучи, в грі дитина повторює і проживає життєву діяльність своїх далеких предків. Функція гри, з позицій С.Холла полягає у переживанні сучасною людиною спадкових інстинктів, які є повною протилежністю сучасного цивілізованого життя. У грі ці стародавні звички виражаються вільно і поступово слабшають в реальній діяльності особистості.

У розробці підходів до вивчення дитини С.Холл акцентував увагу на різних вікових періодах. Він вважав, що „чим молодша дитина, тим ближче ми повинні підійти до неї, вивчити її, а в цій роботі допоможе одне: знайомство зі всіма законами природи – глибинної філософії життя" [7, с.8].

До 7-8 років слід дозволяти дитині проявляти поведінку, типову для дикунів, оскільки дитина прагне знайти вихід для тварин інстинктів. На думку вченого, розум, релігійні та соціальні почуття дрімають. Єдиним обов'язком дитини в цьому віці є беззастережна, сліпе підкорення і йому приємна прихильність. С.Холл вважав, що виховання має бути тільки "негативним", тобто вихователем контролюється навколишнє середовище, але дитині не дають зрозуміти, що її досвідом управляють ззовні.

З восьми років навчання, оскільки у цьому віці мозок дитини повністю формується, досягає розміру і ваги мозку дорослої людини. На даному етапі дитина уже потребує контролю "плем'я", в деяких видах соціальної поведінки. Школа не повинна заважати дітям покладати один на одного обмеження своєї дисципліни,

оскільки природа дитини вимагає тепер нових форм жорсткого зовнішнього контролю. По відношенню до дорослих, дитина за Холлом, відчуває потребу в беззастережному підпорядкуванні наказам і командам. Дорослий нібито заміщає для дитини всемогутнього бога і повинен цю роль грати свідомо. Накази повинні слідувати без пояснення; тілесні покарання необхідні, коли дитина наслідуються не виконати розпорядження. Ігор і казок має бути досхочу, але ніякого моралізування, ніякого релігійного виховання на цьому етапі розвитку дитини бути не повинно.

С. Холл вважав, що підліткова стадія розвитку особистості відповідає епосі романтизму в історії людства. Це проміжний період між дитинством і дорослим життям. Цей період відтворює епоху хаосу, коли людина стикається з вимогами соціального життя. Даний вік – бунтівне отроцтво, насичене стресами, конфліктами, у якому домінує нестабільність. С. Холл вперше описав амбівалентність і парадоксальність характеру підлітка, виділивши ряд основних суперечностей, властивих цьому віку: надмірна активність може привести до виснаження, божевільна веселість змінюється зневірою, впевненість у собі переходить в сором'язливість і боязкість, егоїзм чергується з альтруїстично, високі моральні прагнення змінюються низькими спонуканнями, пристрасть до спілкування змінюється замкнутістю, чутливість переходить в апатію, жива допитливість – в розумову байдужість, пристрасть до читання – в зневагу до нього, прагнення до реформаторства – в любов до рутини, захоплення спостереженнями – в нескінченні міркування.

Зміст підліткового періоду Ст. Холл описує як кризу самосвідомості, подолавши який, людина набуває "почуття індивідуальності".

Слід зазначити, що С.Холл одним із перших звернув увагу на соціально-психологічні проблеми перехідного віку, та запропонував концепцію, що пояснює дане явище, і окреслив коло проблем, пов'язаних з цим віком. Уявлення Ст. Холла про перехідність, проміжність даного періоду розвитку особистості, про кризові, негативні аспекти цього віку і сьогодні складають основу для виховання дітей підліткового віку.

На думку С.Холла, юнацький вік має велику вагу, як практичну, так і теоретичну, оскільки "перед нами весна життя, коли душа проходить через відродження, коли дитина в нормальних умовах переходить від егоїзму до альтруїзму, і коли з'являється підлеглисть індивідууму расі" [3, с. 171]. Спираючись на погляди Ж.Ж.Руссо, С.Холл, стверджував, що в період отроцтва відбувається „друге народження” людини. Для

цього віку характерно те, що душевні й тілесні здатності досягають найвищого розвитку, і людська раса в підлітковому віці стає молодшою. Однак з іншого боку, цей період у житті людини, на думку ученого, є й найнебезпечнішим періодом життя, оскільки цивілізація залежить від того, чи непевні кінцеві стадії, які відрізняють людину від тварин, закінчаються, чи до того постануть якісь перешкоди [3]. Крім того, С.Холл вказував, що "юнацький вік є фізіологічним відродження; в цей період розвиваються нові риси характеру та нові страждання, органи і клітини; хлопці та дівчата стають самостійними і повинні присвячувати свої інтереси спільним справам і питанням; закінчується життя індивідуума і розпочинається життя раси" [7, с. 88]. Саме в юнацькому віці у дитини розвиваються остаточно і закріплюються суспільні інстинкти. На думку С.Холла, „немає істоти більш стадної, ніж людина, і ми вряд чи зможемо уявити себе по-іншому, ніж як членом сім'ї, членом племені чи суспільства”[4, с. 10]. З віком, за твердженням ученого, соціальні інстинкти зростають, і, як результат, збільшується соціальна самосвідомість дитини. У ранньому юнацькому віці закріплюються соціальні інстинкти в різноманітних спілках, суспільствах та організаціях, які представляють, на думку С.Холла, "повернення до дикого життя" [3, с.45].

Соціальні інстинкти, що виникають у цей період, можуть розвиватися в небажаному для суспільства напрямі, якщо своєчасно не керувати і не направляти їх у бажану сторону, не відгороджувати їх від шуму великого світу, щоб "природа і спадковість, кожна унція яких коштує цілих тон виховання, могли зробити свою справу" [9, с.25]. Це особливо стосувалось розумово відсталих дітей, бо за широко розповсюдженою думкою кожна дефективна дитина "потенційний злочинець". І якщо в силу притаманного їй недорозвитку вона не зробиться злочинцем, то завдяки легкому навіюванню швидко може стати об'єктом поганого впливу.

С.Холл намагався вивчати дітей і різноманітні педагогічні питання передусім методом масової анкети. Ці анкети включали від 40 до 50 питань і вирізнялися великою складністю. У сполученні з іншими методами (спостереження, бесіда та ін.) вони широко використовували для одержання у відносно короткий термін масового матеріалу при вивченні, наприклад, світогляду учнів, їхніх інтересів і потреб.

У своїй лабораторії С.Холл досліджував підлітків та юнаків, розробивши для них спеціальні анкети, метою яких було вивчення різних якостей та характеристики особистості. Відповідаючи на питання, діти повинні були розповісти не тільки про свої знання, уявлення

про світ або ставлення до інших людей, а й про свої переживання, зокрема про свої моральні і релігійні почуття, ранні спогади, про радощі і побоюваннях. Отримані відповіді статистично оброблялися, що допомагало скласти цілісну картину особливостей дітей різного віку. Матеріали, отримані в дослідженнях С.Холла, дозволяли також скласти комплексну характеристику дітей, проаналізувати їх проблеми як з точки зору дорослих, так і з позицій самих підлітків.

За С.Холлом розвиток інтелектуальних сил людини зумовлений, в першу чергу, історією раси та реакціями на стимули навколишнього середовища. На погляд ученого це – безперервна серія реакцій на стимули, що йдуть від сучасного і модифікуються минулим досвідом. У певний момент онтогенезу диктат спадкового механізму ослаблюється і залишає дитину з набутим досвідом, ресурсами, що скеровують її поведінку.

На основі своїх поглядів С.Холл висунув певні вимоги до педагогів, котрі повинні захоплюватись кожним моментом життя дитини, знати дві речі: об'єкт навчання та природу й здатності духу дитини, котра ним вивчається [2, 468].

С.Холл вказував, що саме середня школа служить насамперед і найкраще – інструментом сублімації імпульсів в почуття служіння, співробітництва і любові до людей. Для хлопчиків в цей період найбільш корисно військове навчання, для дівчаток – домоведення, для обох статей – ремесла, професійна підготовка, фізична культура, патріотичне виховання та підготовка до виконання батьківських обов'язків. Бо отрочество – перший і найважливіший відправний пункт людської долі [9].

Слід зазначити, що кінець XIX – початок XX століття окрім значної теоретичної роботи характеризується значною практичною роботою щодо організації вивчення дитини у різних країнах. У різних країнах створюються лабораторії з дослідження проблем дитини, з'являються наукові товариства, організовуються спеціальні видання, а загальнопсихологічні та педагогічні журнали починають приділяти значну увагу питанням розвитку дитини і реформуванню системи виховання та навчання на основі знань про фізичні та духовні потреби й інтереси дітей. Зокрема в США, С.Холлом в 1893 році був створений “Національний союз для дослідження дітей”, став видаватися журнал “Педагогічний семінар і журнал генетичної психології”, з 1895

року видавався “Щомісячник з вивчення дитинства”, багато чисельні лабораторії стали базою для створення праць Д.Дьюї, Е.Кіркпатрика, С.Холла, Е.Торндайка та ін.

Хоча багато положень педологічної концепції С.Холла були досить швидко переглянуті послідовниками, але сама педологія досить швидко завоювала популярність у всьому світі. Це було пов'язано головним чином з її орієнтованістю на практику, тобто зв'язком з безпосередніми потребами педагогіки і дитини, з тим, на практиці вчителі та вихователі стикаються з цілим комплексом проблем, серед яких: здоров'я дітей, розвиток їхніх психічних якостей, соціальний статус, освіта батьків. Саме ці завдання і допомагала вирішувати педологія, запроваджуючи комплексний підхід до дослідження дітей на основі поєднання вимог педагогічної практики.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бим-Бад Б.М. Педагогические течения в начале XX века: Лекции по педагогической антропологии и философии образования/ Б.М. Бим-Бад – М., 1994. – 111 с.
2. Мамонтов Я. Хрестоматия современных педагогических течений./Я. Мамонтов. – Харьков: Госиздат Украины, 1924.–636 с.
3. Холл С. Идеальная школа на основе изучения ребенка / Собрание статей по педологии и педагогике. – М., 1912. – С. 159 – 184.
4. Холл С. Инстинкты и чувства в юношеском возрасте. – П., 1913. – 184 с
5. Холл С. Исследование, как жизненная основа преподавания / Собрание статей по педологии и педагогике. – М., 1912. – С.121–158.
6. Холл С. Педагогика детства. – М., 1922. – 199 с.
7. Холл С. Педология, как основа точной педагогики / Собрание статей по педологии и педагогике. – М., 1912. – С. 71 – 91.
8. Холл С. Собрание статей по педологии и педагогике. – М., 1912. – 444с.
9. Холл С. Социальные инстинкты и учреждения для их исправления. – Петроград, "Школа и жизнь", 1913. – 232 с.
10. Холл С. Эволюция и воспитание чувства природы у детей. – Петроград, 1920. – 115 с.

ВІДОМОСТІ ПО АВТОРА

Кравцова Тетяна Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.

Коло наукових інтересів: дослідження проблеми вивчення та формування особистості в історії педагогічної думки.